

İKTİSADİ KALKINMADA NÜFUS FAKTÖRÜ*

Mahmut Küçükoglu¹

ORCID: 0000-0002-8286-6929

Hacı Yunus Taş²

ORCID: 0000-0003-3163-9416

Öz

Tarih boyunca nüfus, devletler için en değerli kaynaklardan biri olmuştur. Geleneksel toplumlarla modern dönemler arasında nüfusun nasıl değerlendirileceği konusunda farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Toplumlar, tarımsal üretimden sanayi üretimine, savunma savaşlarından açık meydan muharebelerine kadar her dönemde nitelikli nüfusun sağladığı avantajlardan yararlanmıştır. Nitelikli ve yeterli beşerî sermaye, ülkelerin mevcut kaynaklarını doğru, etkin ve verimli bir şekilde kullanmalarına imkân tanımakta ve ekonomik büyüme ile kalkınma açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ekonomik kalkınma, insanların sınırsız ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılamaya yönelik çabaların temel hedeflerinden biri olmuştur. Ülkelerin kalkınma düzeyi, kişi başına düşen milli gelirin yanı sıra, nitelikli insan gücünün oranıyla da belirlenmektedir. Eğitimli iş gücünün yeterliliği, ülkelerin hemen her alanda önemli kazanımlar elde etmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda, kalkınmanın temel unsurları arasında yer alan ekonomi ve sağlık gibi faktörlerin yanı sıra, hatta bunların kaynağı konumunda bulunan eğitim, tüm ülkeler için kalkınmanın en önemli altyapı unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda ise devletlerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde, ülke içinde bulunan yetişmiş kalifiye işgücü oranı önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, eğitim, nüfus ve beşerî sermayenin, ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri incelenmekte; bu ilişkileri açıklayan yaklaşımlar sunulurken, ekonomik kalkınma ile eğitim ve nüfus değişkenlerine yönelik ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Az gelişmişlik, Ekonomik Kalkınma, Eğitim, Nüfus*

Atıf için: Küçükoglu, M., Taş, H.Y. (2025). İktisadi Kalkınmada Nüfus Faktörü. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 39, ss. 189-204.

* Bu Çalışma 29 Kasım-1 Aralık 2019 tarihinde Şanlıurfa'da düzenlenen 4.Uluslararası Gap Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan "Nüfus-Kalkınma İlişkisi" isimli Tam Metin Bildiriden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
E-Posta: mahmut.kucukoglu@yalova.edu.tr

2 Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
E-Posta: tasyunus@hotmail.com

Relationship Between Population and Development

Abstract

Throughout history, population has been one of the most valuable resources for states. There have been differences between traditional societies and modern times in terms of how population is evaluated. Societies have benefited from the advantages provided by a qualified population in every period, from agricultural production to industrial production, from defensive wars to open field battles. Qualified and sufficient human capital allows countries to use their existing resources correctly, effectively and efficiently, and plays a critical role in terms of economic growth and development. Economic development has been one of the main goals of efforts to meet people's unlimited needs with limited resources. The level of development of countries is determined by the ratio of qualified human resources as well as national income per capita. The abundance of educated workforce enables countries to achieve significant gains in almost every field. In this context, in addition to factors such as economy and health, which are among the basic elements of development, and even as the source of these, education stands out as one of the most important infrastructure elements of development for all countries. In recent years, the ratio of trained qualified workforce within the country has been evaluated as an important indicator in determining the development levels of states. In this study, the effects of education, population and human capital on economic development are examined; by presenting approaches that explain these relationships, it is aimed to contribute to the development of economic and social policies regarding economic development and education and population variables.

Keywords: Underdevelopment, Economic Development, Education, Population

Giriş

Ekonomik kalkınma, insanın sonsuz ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çabaların odağında yer alan ve ekonomik düşüncenin en temel konularından biri olarak günümüze kadar tartışılmaya devam eden bir olgudur (Meier & Baldwin, 1966, s.2).

Günümüzde, nüfus artışı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin basit bir şekilde olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesinin yeterli olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu ilişkinin farklı koşullara bağlı olarak değişebileceği, hatta zaman zaman tersine dönebileceği düşünülmektedir. Örneğin, nüfusun az olduğu bir ülkede istihdam eksikliği, ekonomik ve sosyal kalkınmayı engelleyebilmektedir. Öte yandan, doğal kaynakları ve sermayesi yetersiz olan bir ülkede yoğun nüfus ya da hızlı nüfus artışı, kalkınma sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yaylı, 2012, s.162).

Nüfusun ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi, literatürde tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde, nüfus ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin tam anlamıyla uzlaşmış bir çerçevede ele alınamadığı görülmektedir.

Ekonomik kalkınma sürecinde nüfus artışının rolü tartışmalı bir konudur. Bazı görüşlere göre nüfus artışı, ekonomik kalkınmanın önünde bir engel teşkil ederken, bazıları ise nüfus artışının kalkınmayı hızlandırıcı bir faktör olabileceğini savunmaktadır (Terzi & Telatar, 2010, s.198).

Nüfus artışı, piyasaların genişlemesini ve ölçek ekonomilerinin oluşmasını sağlayarak ekonomik büyümeye olumlu katkı sunabileceği gibi, çalışan yetişkin başına düşen çocuk sayısını artırarak ve doğal kaynakları tüketerek büyümeyi olumsuz yönde de etkileyebilir (Polat, 2018, s.207). Nüfusun ekonomi üzerindeki etkisi, bakış açısına ve ülkelerin kendine özgü ekonomik ve demografik yapısına bağlı olarak farklı şekillerde değerlendirilebilir. Her ülkenin ekonomik yapısı, kalkınma süreci, nüfus dinamikleri ve demografik özellikleri farklılık göstermektedir. Ayrıca, uluslararası göçler, ekonomik eşitsizlikler, iş gücünün büyüklüğü, girişimcilik kapasitesi ve teknoloji üretimi gibi faktörler de bu etkileşimi şekillendiren önemli unsurlar arasındadır (Oğuztimur, 2023, s.736).

Nüfus verilerini doğru analiz edebilen, çocuk, genç ve yaşlı nüfusun durumunu değerlendirebilen ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını belirleyebilen devletler, nüfusun dengeli bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli

politikaları geliştirebilmektedir. Bu bağlamda, nüfus artışını artırmaya veya kontrol altına almaya yönelik en önemli unsurlardan biri olan doğurganlık, devletlerin temel politika alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Günümüzde nüfus meselesi, Türkiye için önemli bir sorun haline gelmiştir. Doğum oranlarının azalması ve doğumda beklenen yaşam süresinin artması gibi faktörler, ülkenin demografik yapısını değiştirerek “yaşlanan nüfus” sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun önüne geçebilmek için devlet yetkilileri, halkı daha fazla çocuk sahibi olmaya teşvik eden söylemlerde bulunmakta bu çağrılar Türkiye’nin geleceğine yönelik projeksiyonlara dayanmaktadır (Bektaş & diğerleri, 2015, s.71).

Bu çalışmada, nüfus ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişki teorik bir çerçevede incelenerek genel bir değerlendirme yapılması ve konuya dair açıklayıcı bilgilerin sunulması hedeflenmektedir.

1. Nüfus Kavramı

“Nüfus” kelimesi, Arapça kökenli olup, kişi veya can anlamına gelen “nefs” kelimesinin çoğuludur. Nüfus kavramı ise şöyle tanımlanmaktadır. Belirli bir coğrafi alanda yaşamını sürdüren, nesiller boyu varlığını devam ettirmiş ve gelecekte de yaşamaya devam edebilecek insan topluluğunu ifade etmektedir (Murat, 2006, s.30).

Toplumların nüfusunu sayısal ve yapısal açıdan inceleyen bilim dalına “Demografi” denmektedir. Demografinin temel konuları arasında doğum ve ölüm oranları, göç hareketleri, yaş ve cinsiyet dağılımı, eğitim düzeyi, dini inançlar, gelenek ve görenekler, aile yapıları, ekonomik faaliyetlere katılım, evlenme ve boşanma oranları, iş gücü miktarı, işsizlik oranları ve mesleklere göre nüfus dağılımı yer almaktadır. Tüm bu faktörler, nüfusun yapısını belirleyerek demografinin çalışma alanını oluşturmaktadır (Aksu, 2011, s.4-7).

Ekonomik açıdan bakıldığında, optimum nüfus, bir ülkenin belirli bir gelişim düzeyinde, üretim teknolojisi ve diğer kaynaklar sabitken, kişi başına düşen üretimi en yüksek seviyeye çıkaran toplam nüfus miktarıdır (Tokgöz, 1990, s.469).

2. Nüfus Politikası

Gelişmekte olan ülkeler için nüfus politikaları, kalkınma ve ilerlemenin önemli bir aracı olarak değerlendirildiğinden, nüfusa özel bir önem verilmektedir (Ateş & Bektaş, 2018, s.487).

Nüfus politikası kavramı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir tanıma göre, devletin nüfusla ilgili ulusal çıkarlarını korumak amacıyla aldığı tüm tedbirler ve gerçekleştirdiği uygulamalar nüfus politikası olarak adlandırılmaktadır. Bir başka tanıma göre ise, bir devletin nüfusla ilgili karar ve eylemleri, yasama ve yürütme organları tarafından belirlenen nüfus politikalarının kapsamına girmektedir. Birleşmiş Milletler'in tanımına göre ise, nüfus politikaları, nüfusun büyüklüğü, artış hızı, coğrafi dağılımı (ulusal ve uluslararası) ve demografik özellikleri gibi temel unsurları etkileyerek ekonomik, sosyal, siyasal ve demografik hedeflere ulaşmayı amaçlayan tedbir ve programları kapsamaktadır (Güriz, 1975, s.9).

Nüfus politikalarının temel hedeflerinden biri, nüfusun ülke genelinde dengeli bir şekilde dağılımını sağlamaktır. Başka bir deyişle, nüfus yoğunluğu bölgeler ve şehirler arasında büyük farklılıklar göstermemelidir. Çünkü nüfusun belirli bir bölgeye aşırı yoğunlaşması, birçok alanda çeşitli sorunlara yol açacaktır. Ücret dengesi, istihdam, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel alanlarda sıkıntılar ortaya çıkacak; yerel kaynaklardan yeterince faydalanılamayacak ve altyapı ile konut sorunları yaşanacaktır (Demir, 2016, s.45).

Türkiye'nin ülke nüfusunu arttıracak politikalar yanında nitelikli göçmenleri ve uluslararası öğrencileri kabul ederek uzun vadede diplomatik, kültürel ve sosyal etkileşimlere olanak tanıyacak bir göç ve uyum politikası benimsemesi gerekmektedir. Ortadoğu'nun yanı sıra Afrika ülkelerinden de yoğun göç alan Türkiye için, insan hakları, demografik yapı ve güvenlik açısından ülke çıkarlarıyla çelişmeyen, tarihi geçmişiyile uyumlu bir göç yönetimi anlayışının geliştirilmesi önem taşımaktadır (Beyaz, 2024, s.59-80).

Dünya genelinde üç temel nüfus politikası uygulanmaktadır (<https://kadirhoca.com/11/konu-anlatimlari-11/kac-cesit-nufus-politikasi-vardir-politikalari-nelerdir-nedir/>). Bunlar aşağıdaki gibidir.

2.1. Nüfus Artış Hızını Arttırmaya Yönelik Nüfus Politikaları

Belirli bir gelişmişlik seviyesine ulaşan ülkelerde nüfus artış hızı önemli ölçüde yavaşlamakta, hatta bazı durumlarda nüfus azalmaya başlamaktadır. Nüfus artışını teşvik eden politikalar genellikle gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Birçok ülke, ekonomik büyüme ve refah seviyesini artırmak amacıyla başlangıçta nüfus artışını kontrol altına almaya yönelik politikalar benimser.

Ancak, nüfus artışını sınırlayan ülkeler zamanla farklı bir sorunla karşılaşır: azalan nüfus nedeniyle ülkenin geleceği ve ekonomik sürdürülebilirliği tehlikeye girebilir. Bu durumda, ülkeler nüfuslarını dengeli bir şekilde artırma yoluna giderler. Ekonomik gücün artması, bireylerin bilinç seviyesinin yükselmesi ve eğitim, sağlık ile kültürel alanlardaki gelişmeler sonucunda nüfus artışını teşvik eden politikaların başarı oranı genellikle düşük olmaktadır. Bu engeli aşmak için birçok ülke, çocuk sahibi olan ailelere maddi destekler ve teşvikler sunarak nüfus artışını teşvik etmeye çalışmaktadır (<https://kadirhoca.com/11/konu-anlatimlari-11/kac-cesit-nufus-politikasi-vardir-politikalari-nelerdir-nedir/>).

2.2. Nüfus Artış Hızını Azaltmaya Yönelik Nüfus Politikaları

Bu politikalar genellikle geri kalmış veya az gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Ülkeler, mevcut sınırlı kaynaklarını daha verimli kullanarak yaşam standartlarını yükseltmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla belirli yatırımları hayata geçirmek zorundadır.

Ancak, doğurganlık oranının yüksek olduğu ve nüfusun hızla arttığı ülkelerde, yatırımların büyük bir bölümü doğrudan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik harcanmaktadır. Eğitim, sağlık, güvenlik, altyapı ve üstyapı gibi alanlara yapılan bu harcamalar, nüfusa dayalı yatırımlar olarak adlandırılmaktadır.

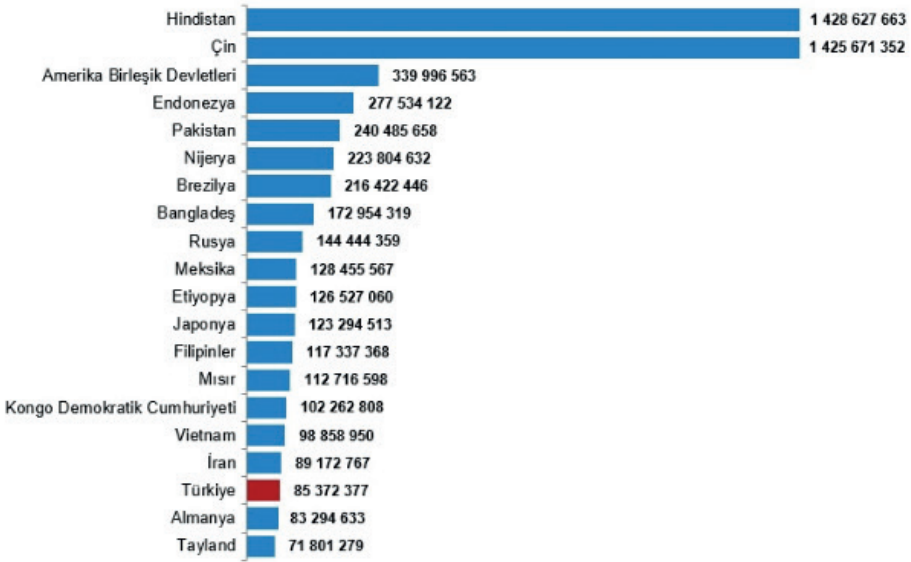
Ülke yönetimleri, nüfusa yönelik harcamaları azaltarak ekonomik kalkınmayı hızlandırabileceklerini öngörmektedir. Bunun en etkili yolu ise nüfus artış hızını kontrol altına almaktır. Bu nedenle, bazı ülkeler nüfus artışını azaltmaya yönelik politikalar geliştirerek doğum oranlarını düşürmeyi ve nüfusun daha yönetilebilir bir seviyede tutulmasını amaçlamaktadır.

2.3. Nüfusun Nitelik ve Niceliğini İyileştirmeye Yönelik Nüfus Politikaları

Nüfus, bir ülkenin kalkınmasında en temel kaynaklardan biridir. Ancak günümüzde nüfusun sadece sayısal büyüklüğü değil, aynı zamanda sahip olduğu nitelik ve nicelik de büyük önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, nüfusun çok olması yerine, eğitilmiş, sağlıklı ve verimli bireylerden oluşması tercih edilmektedir. Bu doğrultuda bazı ülkeler, nüfuslarını yalnızca artırmak veya azaltmak yerine, niteliklerini ve iş gücünün kalitesini iyileştirmeye yönelik

politikalar geliştirmektedir. Eğitim, sağlık ve ekonomik fırsatlar gibi alanlara yatırım yaparak, bireylerin daha üretken hale gelmesi hedeflenmektedir (<https://kadirhoca.com/11/konu-anlatimlari-11/kac-cesit-nufus-politikasi-vardir-politikalari-nelerdir-nedir/>).

Birleşmiş Milletler'in 2023 yılı nüfus tahminlerine göre, dünyanın en kalabalık ülkesi 1 milyar 428 milyon 627 bin 663 kişilik nüfusuyla Hindistan olmuştur. Çin, 1 milyar 425 milyon 671 bin 352 kişilik nüfusuyla ikinci sırada yer alırken, Amerika Birleşik Devletleri 339 milyon 996 bin 563 kişilik nüfusuyla üçüncü sıradadır. Bu üç ülke, dünya nüfusunun %39,7'sini oluşturmaktadır. Türkiye ise 85 milyon 372 bin 377 kişilik nüfusuyla, dünya genelinde 194 ülke arasında 18. sırada yer almakta olup, küresel nüfusun %1,1'ini temsil etmektedir (TÜİK, 2024, Haber Bülteni, Sayı:53680 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680>).

Tablo 1: Ülkeler ve Toplam Nüfus Rakamları (2023 Yılı)

Kaynak: TÜİK, 2024, Haber Bülteni, Sayı:53680 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680> (Erişim Tarihi, 31.01.2024)

2023 yılı itibarıyla dünya genelinde toplam doğurganlık hızı ortalama 2,31 çocuk olarak hesaplanırken, Türkiye’de bu oranın 1,51 çocuk seviyesinde kaldığı ve dünya ortalamasının altında olduğu görülmektedir (<https://>

data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680 (Erişim Tarihi, 31.01.2024).

Demografik göstergelerin mevcut eğilimlerini koruyacağı varsayılan temel senaryoya göre, 2023 yılında 85 milyon 372 bin 377 olan Türkiye nüfusunun, 2030 yılında 88 milyon 188 bin 221'e, 2050 yılında ise 93 milyon 774 bin 618'e ulaşması öngörülmektedir. Türkiye nüfusunun 2050'li yılların ortalarına kadar artış göstermesi, ardından azalmaya başlaması ve 2100 yılında 77 milyonun altına düşmesi beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye'de Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2023 yılı verilerine göre, çalışma çağındaki (15-64 yaş) nüfus oranı %68,3 olarak belirlenmiştir. Bu oranın 2050 yılında %61,9'a, 2075'te %55,9'a ve 2100'de %54,6'ya gerilemesi öngörülmektedir (TÜİK, 2024, Sayı: 53699).

Türkiye'de genç nüfusun azalması ve doğurganlık hızının dünya ortalamasının altında seyretmesi nedeniyle, mevcut genç nüfus avantajının ilerleyen yıllarda dezavantaja dönüşmesini önlemek amacıyla T.C. Cumhurbaşkanlığı tarafından 2025 yılı "Aile Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu doğrultuda, 1 Ocak 2025'ten itibaren doğacak çocuklar için ailelere yönelik bir destek paketi duyurulmuştur.

Ayrıca, evliliği teşvik etmek amacıyla oluşturulan Aile ve Gençlik Fonu kapsamında, başvuruda bulunan gençlerin 48 ay vadeli, 2 yıl geri ödemesiz ve faizsiz olarak sunulan 150 bin TL tutarındaki evlilik kredisinden faydalanmaları kararlaştırılmıştır (<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/aile-yili-kapsaminda-saglanacak-destek-paketine-iliskin-aciklama>).

Günümüzde, istihdamda yer alan kadınlar çalışma hayatında daha yüksek gelir ve statü elde edebilirken, bu kazanımlardan çocuk sahibi olmak adına vazgeçmek büyük bir fırsat maliyeti olarak değerlendirilmektedir (Sarı & Sağlam, 2024, s.83). Türkiye'de doğum oranlarının düşüşü dikkat çekerken, bu azalmanın temel nedenlerine odaklanılması ve çözüm yollarının kamuoyu baskısından bağımsız bir şekilde doğru tespit edilmesi gerekmektedir.

Genç ve nitelikli nüfusun ülkelerin gelişimi ve güçlenmesindeki kritik rolü tartışılmaz bir gerçektir. Ülkeler açısından üretken nüfus kadar, tecrübe ve birikimin sektörlere aktarılması da büyük önem taşımaktadır. Ancak, nüfus artış hızının ve doğurganlık oranının ülke nüfusunu yenileyemeyecek seviyeye gerilemesi, devletler ve toplumlar açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Türkiye özelinde bu riskin ortadan kaldırılması, ülkenin tarihi ve coğrafi konumu göz önüne alındığında bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir.

Nüfusun kendini yenileme oranı olan 2,10'un üzerinde bir doğurganlık oranının sürdürülebilir olması hem devletin hem de toplumun geleceği açısından bir güvence olarak görülmektedir (Salep, 2023, s.414).

3. Ekonomik Kalkınma ve Kalkınmanın Ölçülmesi

Kalkınma kavramı, ilk bakışta ekonomik bir olgu olarak değerlendirilse de aslında ekonomik boyutu kapsayan ancak daha geniş bir anlam taşıyan bir kavramdır. Bu çerçevede, yalnızca üretim ve kişi başına düşen milli gelirin artırılmasını değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yapının iyileştirilmesi ve dönüştürülmesini de içermektedir (Keleş vd., 2005, s.46).

Günümüzde kalkınma, toplumu oluşturan tüm kurumlarda olumlu değişim ve dönüşümü kapsayan daha kapsamlı bir kavram haline gelmiştir. Yoksulluğun azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılması, temel ihtiyaçların (gıda, barınma, sağlık ve güvenlik) karşılanması, insan onuruna yakışır bir yaşam sağlanması, bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sosyal imkanların artırılması kalkınmanın temel hedefleri arasında yer almaktadır (Karataş & Çankaya, 2010, s.33).

Kalkınma süreci, milli gelir ve üretimin zaman içinde artmasının ötesinde, kurumsal yapıda köklü değişimlerin gerçekleşmesini, ekonomik ve toplumsal düzenin yeniden şekillendirilmesini, bireylerin değer yargılarında, dünya görüşlerinde ve davranış kalıplarında dönüşüm yaşanmasını da içermektedir. Ayrıca, ekonomik ve toplumsal yapıda bahsedilen değişikliklerin hayata geçirilmesi için piyasanın işleyişine etki edebilecek düzenlemeler de kalkınma kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir (Siverekli Demircan, 2003, s.99).

Ekonomik büyümenin sağladığı kazanımların toplumun geneline yayılması toplumsal kalkınmayı, bireylerin yaşamlarına doğrudan yansımaları ise beşerî kalkınmayı ifade etmektedir (Kunduracı, 2010, s.60). Kalkınmanın ahlaki boyutu ise, insanın temel evrensel ihtiyaçlarının belirlenmesini ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek kapasitenin geliştirilmesini içermektedir (Erdal & Özkan, 2019, s.4). Sanayi altyapısını yeterince geliştirememiş, yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan ve ekonomik kalkınmasını tamamlayamamış ülkelerin yanı sıra, insani gelişmişlik standartlarında geride kalan ülkeler de gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilmektedir. Kalkınma, özellikle gelişmiş ülkelerden ziyade gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır (Gönüllü, 2023, s.28).

Kalkınma süreci, yalnızca ulusal gelir ve üretim düzeyinin artırılmasıyla sınırlı olmayıp, aynı zamanda bir ülkedeki sosyal ve ekonomik yapılar ile kurumların yeniden düzenlenmesini içeren çok boyutlu bir perspektifle ele alınmalıdır. Kalkınmanın ölçülmesi süreci üç temel unsurdan oluşur ve bu unsurlar, ülkelerin kalkınma çabalarında eş zamanlı olarak yürütülmektedir:

Ekonomik Kalkınma: İnsanların ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içinde üretilmesi, bireylerin refah ve yaşam kalitesini artırır.

Sosyal Kalkınma: Toplumun yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen ve ağırlıklı olarak hizmet sektörüne odaklanan kalkınma alanıdır. Sağlık, eğitim, altyapı, şehirleşme ve çevresel sorunların çözümü gibi konuları kapsar.

İnsan Kalkınması: Hem ekonomik büyümeyi hem de kalkınmayı doğrudan etkileyen en önemli faktörlerden biri, ülkenin sahip olduğu beşeri sermayedir. Beşeri sermayenin hem büyüklüğü hem de niteliği, kalkınma sürecini hızlandırıcı bir etkiye sahiptir. Ülkenin eğitim ve sağlık sektörlerine yaptığı yatırımlar, beşeri sermayenin gelişiminde belirleyici rol oynar. Nitelikli eğitim ve sağlık hizmetleri sayesinde artırılan beşeri sermayenin, kalkınma sürecine olumlu katkı sağladığı kabul edilmektedir.

Beşeri sermaye, yalnızca bireylerin eğitim yoluyla edindiği bilgi ve becerilerden ibaret olmayıp, iş deneyimi, sosyalleşme, kişisel iletişim, nesiller arası bilgi ve görgü aktarımı gibi çeşitli unsurları da içeren kapsamlı bir kavramdır. Beşeri sermaye; ekonomi, demografi, sosyoloji, psikoloji, biyoloji, hukuk, siyaset, tarih, coğrafya, askeri bilimler, sağlık, teknolojik gelişim, araştırma-geliştirme, eğitim ve inovasyon gibi birçok disiplinle iç içe olan önemli ekonomik bir faktördür (Saçık & Çelik, 2023, s.1075).

Bireylerin sahip oldukları potansiyeli kalkınma sürecine katkı sağlamak amacıyla kullanmaları ve ülkenin gelişimine olumlu yönde katkıda bulunmaları büyük önem taşımaktadır. İnsan kalkınmasının temelinde, bireylerin eğitimi yer almakta olup, erken yaşlardan itibaren çağdaş ve donanımlı bireyler yetiştirilmesi hedeflenmelidir (Oakley ve Gerforth, 1985, s.1).

Kalkınmayı ifade eden temel nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

- Ülkenin sahip olduğu kaynakların, toplumsal yapının ihtiyaçlarına uygun şekilde değerlendirilmesini sağlayacak uzun vadeli bir ekonomik politikanın belirlenmesi ve hayata geçirilmesi,

- Üretim yapılan sektörlerde verimliliğin artmaya başlaması,
- Altyapı yatırımlarının, diğer sektörlerin gelişimini destekleyecek şekilde planlanması ve uygulanması,
- Ulusal gelir dağılımında adaletin sağlanması,
- Beslenme sorununun yalnızca kişi başına düşen kalori miktarı açısından değil, sağlıklı beslenme koşullarına uygun şekilde çözülmesi,
- Eğitimin, geleneksel kalıplardan çıkarılarak, ülkenin uzun vadeli insan gücü ihtiyacını karşılayacak ve teknolojik bilgiyle donatılmış bir düzeye ulaştırılması,
- Bireylerin sağlık, barınma gibi temel ihtiyaçlarının belirli ölçüde karşılanması,
- İnsanların değişen teknoloji ve kültürel gelişmeleri anlayarak, ulusal çıkarlar ile kişisel çıkarları bağdaştırabilecek bir bakış açısına ulaşmalarının sağlanması (İlkin, 1979, s.59-92).

4. İktisadi Kalkınmada Nüfus Faktörü

Ülkelerin kalkınmasında en önemli faktörlerden biri insan kaynağıdır. Ekonomi literatüründe bu kavram “beşerî sermaye” olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde hızla değişen, gelişen ve küreselleşen dünyada, beşerî sermaye en kritik üretim unsurlarından biri haline gelmiştir. Sürekli ilerleyen teknoloji ve buna bağlı olarak modernleşen, refah seviyesi yükselen toplumlar, bu gelişimi büyük ölçüde beşerî sermayeye yaptıkları yatırımlara borçludur.

Fiziksel sermayeye yapılan yatırımlar ne kadar önemliyse, beşerî sermayeye yapılan yatırımlar da ülkelerin kalkınması açısından aynı derecede kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, eğitim ile ekonomik kalkınma arasında güçlü bir ilişki olduğu açıkça görülmektedir. Beşerî sermaye ve kalkınma arasındaki bağlantı netleştikçe, dünya genelinde eğitime ve eğitime yapılan yatırımlara verilen önem giderek artmaktadır. Sonuç olarak, eğitime yapılan yatırımlar aslında ülkeler için stratejik bir değer taşıyan beşerî sermayeye yapılan katkılar olarak değerlendirilmelidir (Taş & Yenilmez, 2008, s.157).

Kalkınmanın temelinde iki ana sorun bulunmaktadır. İlk olarak, kalkınmayı belirleyen temel unsurların neler olduğu tespit edilmelidir. İkinci olarak, en yüksek kalkınma hızına ulaşmak için üretim faktörlerinin nasıl kullanılması gerektiği belirlenmelidir (Tolunay & Akyol, 2006, s.120).

Nüfusun ekonomik yapı üzerindeki etkisi; büyüklüğü, demografik yapısı, coğrafi dağılımı, niteliği ve değişim süreci gibi faktörlere bağlı olduğu gibi, ekonomik gelişme düzeyi, verimlilik, teknoloji kullanımı, gelir dağılımı ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurlarla da doğrudan ilişkilidir (Doğruyol, 2024, s.293).

Gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışının, tüketimi artırarak iş bölümünü ve teknolojik ilerlemeyi olumlu yönde etkileyebileceği düşünülmektedir.

Beşerî sermaye, bilgi ve beceri düzeyi yüksek iş gücünü kapsayarak kalkınma sürecinde emek ve girişimcilik faktörlerini oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlık gibi unsurlarla desteklendiğinde beşerî sermayenin artışı hızlanmakta ve bu durum doğrudan veya dolaylı olarak kalkınma sürecine olumlu katkı sağlamaktadır.

Teknolojideki hızlı gelişmeler, küreselleşmenin getirdiği değişimler ve ülkeler arasındaki artan rekabet, beşerî sermayenin hem bireysel hem de toplumsal gelişimde belirleyici bir faktör olmasına yol açmıştır. Bu nedenle, küresel ekonomilerde beşerî sermayenin önemi giderek artmakta ve ona yapılan yatırımlar, geleceğe yönelik stratejik bir yatırım olarak değerlendirilmektedir (Baş & Güney, 2023, s.108).

Beşerî sermayeyi ve dolayısıyla kalkınmayı etkileyen bir diğer önemli gösterge ise iş gücüne katılım oranıdır. Doğru yönlendirilen iş gücü, ülkenin kalkınması ve beşerî sermaye birikimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Çalışma hayatına katılan bireyler, mevcut yetkinliklerini geliştirmenin yanı sıra yeni beceriler kazanma imkânı da elde etmektedirler (Tunalı & Yılmaz, 2016, s.309).

Teknolojik olarak geri kalmış ülkelerde, ilerleme kaydedebilmek için yüksek yatırım oranlarına ve dolayısıyla gelirin daha büyük bir kısmının tasarruf edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, yüksek nüfus artışı tüketim oranlarını yükselttiği için, gelişmekte olan ülkelerde yatırımların ve teknolojik ilerlemenin yavaşlamasına neden olduğu kabul edilmektedir. Nüfus artışı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiye dair beşerî sermaye literatüründe klasik kabul edilen çalışma, Shultz (1962) tarafından ortaya konmuştur. Bu çalışmada, az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın önündeki en büyük engelin fiziksel kaynakların yetersizliği değil, beşerî sermayenin düşük niteliği ve yetersizliği olduğu vurgulanmıştır (Altay & Pazarlıoğlu, 2007, s.99).

Sonuç

Bir ülkenin nüfusu ile ekonomik kalkınması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu etkileşim, sermaye birikimi, doğal kaynak kullanımı, beslenme ve barınma imkânları, milli gelir ve kamu harcamaları gibi çeşitli faktörler aracılığıyla ekonomik gelişimi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Nitelikli iş gücünün geliştirilmesi, ülke kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasını sağlarken, ekonomik büyüme ve kalkınmada kritik bir rol oynamaktadır.

Beşerî sermaye birikiminin sağlanamaması, bilginin üretilmemesi, etkin şekilde kullanılamaması ve ekonomik süreçlere entegre edilememesi anlamına gelir. Bu nedenle, uygulanacak ekonomik politikaların ülkenin mevcut yapısıyla uyumlu olması büyük önem taşımaktadır. Doğru yönlendirilen eğitimli iş gücü, ekonomik faaliyetlerin daha verimli yürütülmesine katkı sağlayacaktır.

Ancak, beşerî sermaye birikimi tek başına ekonomik kalkınma için yeterli değildir. Ülkenin sürdürülebilir büyüme sağlayabilmesi için milli gelir seviyesi, nüfus artış hızı ve istihdam politikaları gibi birçok değişkenin dikkate alınması gerekmektedir.

Ülkemizde planlı makroekonomik politikaların geliştirilmesinden uzaklaşılması, büyükşehirlerle yönelik göç hareketlerini tetiklemiştir. Zaman zaman çıkarılan imar afları ve plansız yapılaşmalar, belirli kentlerin aşırı yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bugün 30 büyükşehir, toplam nüfusun dörtte üçünü barındırırken, İstanbul tek başına geri kalan 51 ilin toplam nüfusunu aşmaktadır. Kalkınma planları, sektörel stratejiler ve yönetsel düzenlemeler bu yoğunlaşmayı engellemekte yetersiz kalmaktadır. Nitekim, yıllardır devam eden doğu ve batı bölgeleri arasındaki kalkınma farkı da bu planların etkin olmadığını göstermektedir. Mevcut politikaların eksiklikleri tespit edilmeli ve gerekli iyileştirmeler hayata geçirilmelidir.

Kontrolsüz kentleşme, şehirlerin teknik altyapı ihtiyacını sürekli artırmakta ve mevcut yapı stokunun sağlıklı yaşam koşulları sunamamasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, artan nüfus, bireyleri doğal yaşam alanlarından uzaklaştırmaktadır. Sonuç olarak, büyükşehirlerimiz giderek, yoğun nüfusun beton yapılar arasında sıkıştığı, çevreye duyarlılığı düşük ve sağlıklı yaşam alanlarına dönüşmektedir.

Bu dengesiz nüfus dağılımı ekonomik dengeleri de etkilemektedir. Büyükşehirlere göç eden bireylerin üretime katkısı sınırlı kalabilmekte ve kişi başına düşen gelir azalabilmektedir. Ayrıca, büyükşehirlerde işgücünün fazlalığı nedeniyle emek piyasasında ücretlerin düşmesi de kaçınılmaz hale gelmektedir. İleri teknoloji ve yüksek katma değer üretiminin yetersiz kalması, gelir seviyesinin artmasını engellemektedir. Sanayi üretiminden bilgi ve teknoloji temelli üretime geçiş süreci hızlandırılmalı ve bu doğrultuda stratejik adımlar atılmalıdır.

Geliri artıran ekonomik faaliyetlere yönelmek için öncelikle insan kaynağının geliştirilmesi gerekmektedir. Şehir bazlı kalkınma stratejileri oluşturulmalı ve tüm kentlere aynı ölçekte uygulanan genel nüfus ve istihdam politikalarından vazgeçilmelidir. Politikaların bölgesel dinamiklere uygun hale getirilmesi, şehirlerin kendi içsel potansiyellerini daha etkin kullanmalarına imkan tanıyacaktır.

Günümüz ekonomisinde değer üretmenin en önemli yolu teknolojiye dayanmaktadır. Yenilikçilik ve teknoloji odaklı büyümeyi teşvik etmek amacıyla teknoparklar, üniversiteler ve Ar-Ge merkezleri gibi çeşitli girişimler hayata geçirilmiş olsa da, bu politikaların özellikle küçük ve orta ölçekli kentlerde neden sınırlı etkili olduğu analiz edilmelidir.

Bunun yanı sıra, şehirlerin daha yaşanabilir hale getirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması için kamu sektörünün gerekli önlemleri alması büyük önem taşımaktadır. Ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı göz önünde bulundurularak, kalkınmanın da bu sürece eşlik etmesi sağlanmalıdır. Bu doğrultuda, sosyal alandaki düzenlemeler ve iyileştirmeler hızlandırılmalı; ekonomik büyümenin yanı sıra sürdürülebilir yaşam alanları oluşturulmalı, yaşam standartları yükseltilmeli ve toplumun refah seviyesi artırılmalıdır.

Kaynakça

- Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre. *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 4-7. https://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e00u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf
- Altay, A., & Pazarlıoğlu, M. V. (2007). Uluslararası rekabet gücünde beşeri sermaye: Ekonometrik yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 12(9), 99.
- Ateş, H., & Bektaş, M. (2018). 2008 sonrası Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları ve paydaş analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 487.

- Baş, B., & Güney, T. (2023). Beşeri sermaye ve sürdürülebilir kalkınma: OECD ülkeleri için panel veri analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 107–118. <https://doi.org/10.58627/dpuibf.1306747>
- Bektaş, H., Kayacan, E., & Uras, Ö. (2015). Türkiye’de planlı kalkınma döneminde iktisadi büyüme ile nüfus artışı ilişkisinin ekonometrik analizi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 71.
- Beyaz, C. (2024). Yüzüncü yılında Türkiye demografisi. *HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı). <https://doi.org/10.20304/humanitas.1386262>
- Demir, O. (2016). Nüfus politikaları ve Çin, Fransa ve Türkiye örneklerinin değerlendirilmesi. *Social Sciences*, 11(2), 1–10. ISSN: 1308-7444
- Doğruyol, A. (2024). Sanayileşme açısından Osmanlı-Avrupa nüfus ilişkisi. *Sakarya İktisat Dergisi*, 13(3), 293.
- Erdal, A., & Özkan, D. (2019). Beşeri kalkınma, sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(1), 4.
- Gönüllü, O. Ç. (2023). Ekonomik kalkınma ve insani kalkınma ilişkisi: Kırılgan Beşli ülkeleri üzerine ampirik bir analiz. *İNSAN & İNSAN*, 11(37). <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.1368996>
- Güriz, A. (1975). *Türkiye’de nüfus politikası ve hukuk düzeni*. Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No: 2, Sevinç Matbaası.
- İletişim Başkanlığı. (2024). Aile yılı kapsamında sağlanacak destek paketine ilişkin açıklama. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/aile-yili-kapsaminda-saglanacak-destek-paketine-iliskin-aciklama>
- İlkin, A. (1988). *Kalkınma ve sanayi ekonomisi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayın No: 3487.
- Karataş, M., & Çankaya, E. (2010). İktisadi kalkınma sürecinde beşeri sermayeye ilişkin bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 33.
- Keleş, İ., Metin, H., & Özkan Sancak, H. (2005). *Çevre, kalkınma ve etik*. Alter Yayıncılık.
- Kunduracı, N. F. (2010). Yoksullukla mücadele - Beşeri sermaye ilişkisi (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi). T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Meier, G. M., & Baldwin, R. E. (1966). *Economic development: Theory, history, policy*. Willey Press.
- Murat, S. (2006). *Dünden bugüne İstanbul’un nüfus ve demografi yapısı*. İTO Yayınları.
- Oakley, P., & Garforth, C. (1985). *Guide to extension training* (FAO Training Series, No: 11). FAO.

- Oğuztimur, S. (2023). Nüfus ile kişi başına düşen GSYH ilişkisi: Türkiye'nin 2000'li yıllarının değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(2). <https://doi.org/10.15869/itobiad.1193768>
- Polat, M. A. (2018). Türkiye'de ekonomik büyümenin ve nüfus artışının ekonometrik modellemesi: Ampirik bir çalışma örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 207.
- Salep, M. (2023). Nüfus artışı, planlı kalkınma ve doğum kontrolü üçgeninde Türkiye nüfusu (1923-2023). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 23(46), 414.
- Sarı, R. M., & Sağlam, E. B. (2024). Sosyal problemler sosyolojisi çerçevesinde Türkiye'de nüfus yaşlanması. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 86, 83.
- Siverekli Demircan, E. (2003). Vergilendirmenin ekonomik büyüme ve kalkınmaya etkisi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21, 99.
- Taş, U., & Yenilmez, F. (2008). Türkiye'de eğitimin kalkınma üzerindeki rolü ve eğitim yatırımlarının geri dönüş oranı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 157.
- Terzi, H., & Telatar, O. M. (2010). Nüfus ve eğitimin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(2), 198.
- Tokgöz, E. (1990). *Büyük ekonomi ansiklopedisi*. Sabah Yayınları.
- Tolunay, A., & Akyol, A. (2006). Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 120.
- Tunalı, H. N., & Yılmaz, A. (2016). Büyüme, beşeri sermaye ve kalkınma ilişkisi: OECD ülkelerinin ekonometrik bir incelemesi. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 309.
- TÜİK. (2024, 11 Temmuz). *Dünya Nüfus Günü 2024* (Haber Bülteni No: 53680). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2024-53680>
- TÜİK. (2024, 14 Şubat). *Nüfus projeksiyonları 2023-2100* (Haber Bülteni No: 53699). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2023-2100-53699>
- Yapar Saçık, S., & Çelik, M. (2023). Türkiye'nin beşeri sermaye göstergeleri: Kalkınma ve beşeri sermaye ilişkisi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(45), 1075.
- Yaylı, H. (2012). Çevre etiği bağlamında kalkınma, çevre ve nüfus. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 162.

İnternet Kaynakçası

- Kadirhoca. (2025, 20 Şubat). Kaç çeşit nüfus politikası vardır? Politikaları nelerdir? *Kadir Hoca*. <https://kadirhoca.com/11/konu-anlatimlari-11/kac-cesit-nufus-politikasi-vardir-politikalari-nelerdir-nedir>